

Kâzım Berzeg'in Özgürlük ve Hukuk Hakkındaki Görüşleri*

Ümit Müderrisoğlu**

Giriş

Bazı fikirlerin bazı yerlerde tutunması zordur. Üstelik devletin yüceltildiği, farklılığın, bireyselliğin hoş görülmediği, itaatın esas olduğu bir toplumda, bireyin önceliğini, özgürlüğünü, farklılığını vurgulayan bir fikrin savunuculuğunu yapmak ise daha da zordur. Bununla beraber ne kadar zor olsa da bazı insanlar; ilkelerini, fikirlerini, içinde buldukları toplumun baskın norm ve değerlerine aykırı da olsa ifade etmekten, yaymaktan asla vazgeçmezler. İşte Kâzım Berzeg bu tür aydınlardandır. Yaşadığı dönemde düşüncelerinin tam tersi yönde ne kadar baskın fikir hareketleri olsa da, inandığı fikirleri hiç şaşmadan savunan ve bu doğrultuda Liberal Düşünce Topluluğu'nun kuruluşuna ön ayak olacak şekilde eyleme de dönüştüren çok yönlü bir hukuk ve fikir adamıdır, Kâzım Berzeg.

Kâzım Berzeg'in benimsediği liberalizm, insanı en değerli varlık olarak görerek insana güvenmektedir. Toplumsal kurumların ve devletin insana hizmet etmesi gerektiğini kabul ettiğinden, toplumu ve devleti gerekli görmekle birlikte insanın toplum ya da devlet tarafından ezilmesine karşı çıkmakta, bu sebeple insan hak ve özgürlüklerinin saygı görmesini, korunmasını, güvenceye alınmasını en önemli hedef olarak kabul etmektedir.

*Liberal Düşünce Topluluğu tarafından, merhum Kâzım Berzeg'in anısına ailesinin katkılarıyla düzenlenen 2021 Makale Yarışmasında jüri üyeleri tarafından Birincilik Ödülüne layık görülmüştür.

**Emekli Hakim | Sakarya Üni. Siyaset Bil. Doktora Öğr. | 2021 Kâzım Berzeg Makale Yarışması Birincisi
Liberal Düşünce Dergisi, Yıl: 26, Sayı: 101, Kış 2021, ss. 191-207.

Kâzım Berzeg'in Özgürlük Üzerine Düşünceleri Genel Olarak

Kâzım Berzeg için özgürlük, insan olmaktır. Özgürlük insanın asli vasfıdır. Öte yandan özgürlükler bir bütün olup, birbirlerinden ayrılmazlar. Özgürlük, insanın var oluş amacını gerçekleştirebilecek en önemli nitelik olup, ancak özgür insan içindeki cevheri ortaya çıkararak kendini gerçekleştirebilir ve böylelikle toplumuna yararlı olabilir.

Siyasi özgürlüklerle ekonomik özgürlükler birbirinin tamamlayıcısıdır. Berzeg'e göre devletin piyasaya herhangi bir gerekçe ve adla müdahale etmesi, bireylerin özgürlük alanlarına bir müdahaledir.

Kâzım Berzeg özgürlükler alanında asla ayrımcı bir tavır takınmamış, özgürlüğün insanın temel vasfı olduğunu esas alarak hangi kesimden olursa olsun tüm insanların her türlü hak ve özgürlükleri için mücadelesini yılmadan sürdürmüştür. Yani Berzeg, hak ve özgürlük mücadelesinde asla insanları ayırmadan her türlü insanın her türlü hak ve özgürlüğünün temini için hukukî yollar dahil her türlü mücadeleyi sürdürmüş gerçek bir aydındır.

Berzeg, demokrasi ve özgürlüğe daha uygun ortam olduğu için merkezîyetçiliğe, siyasi gücün merkezde, dar kadro elinde toplanmasına karşı olup, klasik ifadesiyle adem-i merkezîyetçiliğin, yerelleşmenin taraftarı olmuştur.

Berzeg, liberalizmin insanın "dış özgürlüğü" ile ilgili olduğunu belirtmiş ve insanın iç özgürlüğüne karışmadığını önemle vurgulamıştır. Böylelikle Berzeg, insanın düşünce, din ve vicdan özgürlüğü gibi özgürlüklerin liberal devletin teminatı altında olduğunu ifade etmiştir.

Berzeg, John Locke'un görüşlerini dayandığı "insanların devletten önce ve devletin üstünde, doğal hukuktan gelen temel hak ve özgürlüklerinin olduğunu ve devletlerin bu hak ve özgürlükleri çiğneyemeyecekleri" görüşlerini esas almıştır. Bu anlayış doğrultusunda devletin insanlar tarafından, insan hak ve özgürlüklerini güvenceye almak amacıyla, insanların rızasına dayanan toplum sözleşmesiyle kurulduğunu, devletin meşruiyetinin temelini, insanların rızası ve insan hak ve özgürlüklerini güvenceye almak olduğunu belirtmiştir. Berzeg'e göre insanların rızasını yitiren ve insan hak ve özgürlüklerini güvenceye almak amacından sapan devlet, meşruiyetini yitirir. Devlet insanlar tarafından, insan hak ve özgürlüklerini güvenceye almak amacıyla yönetilenlerin rızasına dayanan toplum sözleşmesiyle kurulur. Devletin meşruiyetinin temeli, yönetilenlerin rızası ve insan hak ve özgürlüklerini güvenceye alma amacıdır. Yönetilenlerin rızasını yitiren ve insan hak ve özgürlüklerini güvenceye alma amacından sapan devlet meşruiyetini yitirir. Meşruiyetini

ytiren devlete karşı insanların direnme ve devleti feshedip yeniden kurma hakları doğar. Berzeg'e göre bu düşüncelerin mimarı Locke, "insan hak ve özgürlüklerinin güvenceye alındığı çoğunluk sistemi" ve "kuvvetler ayrılığı" düşüncesinin de fikri öncüsüdür.

Kâzım Berzeg bir Cumhuriyet aydını olmasına rağmen, Cumhuriyet döneminde gördüğü eksiklik ve yanlışları ortaya koymaktan çekinmemiştir. Aynı şekilde Osmanlı'dan Cumhuriyete intikal eden birtakım olumsuz niteliklerin üzerinde de durmuştur. *Liberalizm, Demokrasi ve Kapıkulu Geleneği* adı altında derlenen yazılarından (özellikle klasik dönem) Osmanlı devlet yönetiminin bir parçası olan kapıkulu geleneğinin kültürel genetiğimize işlemiş olduğunu, bunun aşılması gerektiğini açıklıkla ortaya koymuştur.

Berzeg, Kant'tan bu yana, İç Özgürlük – Dış Özgürlük ayrımının yapıldığını, "Dış Özgürlük alanında klasikleşmiş bir ayrımın da Negatif Özgürlük – Pozitif Özgürlük ayrımı olduğunu ifade ederek, özgürlüğün temini için esas olarak devletin sınırlandırılması gerektiğini ve bunun da hukukla yapılması gerektiğini belirtmiştir. Klasik liberalizmin müdahale etmediği hak ve özgürlükler olarak negatif özgürlük anlayışını esas alan Berzeg'e göre; negatif özgürlükler sağlandığında yani, devlet insanların hak ve özgürlüklerine karışmadığı takdirde insanlar, kendileri için en uygun hareket tarzlarını belirleyebilir. Berzeg, devletin insan haklarını temin etmek üzere görevlendirildiği takdirde (bu durum pozitif olarak olumlu bir çağrışım yapsa da), devletin etkinlik alanını genişletmenin, fiilî anlamda yöneticilerin keyfi iradelerini topluma egemen kılmaya yol açacağını ve bunun insan hak ve özgürlüklerini sağlamayacağı gibi, bunun sivil toplum ve bireyin özgürlük alanlarını daraltıcı etkisi olacağını öne sürmüştür. Onun öngördüğü devlet, her alanda hukukla sınırlandırılmış devlettir.

Berzeg'e göre; liberalizmin "devleti sınırlandırıp denetim altına alma" hedefi sivil toplum alanına devlet müdahalesinin sınırlandırılması ve sivil toplum alanının korunmasıyla aynı yönde olmuştur. Sivil toplum ve "toplumun özerkliği" düşüncelerinin kaynağının klasik liberalizm olduğunu belirten Berzeg, John Locke'dan, çağımız liberallerine kadar sivil toplum alanının korunmasının, liberal düşüncenin temel meseleleri arasında daima önemli yer tuttuğunu ifade etmiştir.

Berzeg'e göre özgürlükler, aşağıdaki gibi dört grup şeklinde sınıflandırılabilir.

- a) Siyasi özgürlükler,
- b) Sosyolojik özgürlükler,

- c) Ekonomik özgürlükler,
- d) Metafizik-felsefi, ahlaki, entelektüel vesaire iç özgürlükler.

Kâzım Berzeg, sosyolojik alandaki özgürlük talep ve tartışmalarının “kendiliğinden oluşan toplumsal düzeni reddetmeye” dayandığını, bunun da devlet müdahalesine kapı açtığını ifade etmektedir. Bu bağlamda ekonomik özgürlük gibi, sosyolojik alandaki özgürlük taleplerinin de, ister istemez, siyasi güç- devlet tarafından karşılanması sonucuna götüreceğini, bunların, aynı zamanda “pozitif özgürlük” talepleri mahiyetinde olduğunu belirtmektedir. Yukarıda belirtildiği gibi Berzeg, devletin elini güçlendirecek her türlü yetki- lendirmeye bu bağlamda pozitif özgürlük adı altında devlete bunları sağlama yetkileri verilmesine karşıdır.

Berzeg’e göre siyasi özgürlük, siyasi güçle, devletle ilgili ve devlete karşı özgürlük talebidir. Klasik liberalizmin, hukuk normu karşısında eşitlik ilkesi dışında, ayrıca, “toplumsal kurallara karşı özgürlük” konusunda bir ilkesi bulunmadığını söyleyen Berzeg, buna ek olarak klasik liberal bir devletin, toplumun ahlak kurallarına aykırı hal ve durumda bulunanları, bu sebeple toplumdaki dışlananları topluma zorla kabul ettirmek, bu halleri ahlaken meşrulaştırmak ve toplumu, ahlak kurallarını tadile zorlamak hak ve yetkisinin de bulunmadığına vurgu yapmıştır. Ona göre ahlak, devlet müdahalesi dışında sivil toplum alanına ait bir kurumudur.

Berzeg’in benimsediği klasik liberal devlet, ayırım yapmadan herkesin siyasi hak ve özgürlüklerini güvenceye almak, canına, malına, düşünce, ifade, inanç özgürlüğüne saldırı olduğu takdirde (saldırı nereden gelirse gelsin) bunu önlemekle yükümlüdür.

Berzeg’e göre; liberalizm, toplum projesi olmayan, toplumun “kendiliğinden düzeni”ne karışmayan saf bir siyasi doktrindir. Berzeg liberal devletin, sivil toplumun düzeni ve değerlerine karışmama yönüyle muhafazakârlıkla en çok uzlaşan siyasi doktrin olduğunu öne sürmüştür. Berzeg’e göre liberal devlet, toplumun gelenek, din, örf ve adet gibi muhafazakâr değerlerinin kendi evrimi içinde, müdahalesiz sürdürülebilmesi için en uygun siyasi ortamı gerçekleştiren devlettir.

Berzeg’e göre Liberalizm aynı zamanda bir “insan hakları doktrini”dir. Devletin görevi, insan hak ve özgürlüklerini güvenceye almakla sınırlıdır. Özgürlük ancak hukukla ve hukuka bağlılıkla sağlanabilir. Berzeg’e göre liberalizmin “hukuk normu karşısında eşitlik”, “temel insan hak ve özgürlükleri” ve “hukuka bağlılık” ilkeleri, çağdaş demokrasi anlayışının teorik temelini teşkil etmiştir.

Kutsal devlet anlayışına da karşı çıkan Berzeg, bu kavramın feodal ortaçağın telakkisi olduğunu, Türkiye'nin iç ve dış sorunlarının tamamının da 'yeniden yaratmacı', üniformist 'kapıkulu' zihniyet ve geleneğinden kaynaklandığını öne sürmüştür.

Liberalizm-Demokrasi İlişkisi

Klasik liberalizmin aslında demokrasi olduğunu belirten Kâzım Berzeg, demokrasi kavramını kullananların aslında bilmeden liberalizmden bahsettiğini öne sürmektedir.

Çağdaş Batı demokrasısından liberalizmin unsurları çıkarıldığında geriye pek bir şey kalmayacağını belirten Berzeg, klasik liberalizmin demokrasiye kazandırdığı ve çağdaş Batı demokrasisinde de hâlâ temel ilkeler olarak kabul edilebilecek özgürlüklerin aşağıdaki gibi olduğunu ifade etmiştir:

- 1- İnsan hak ve özgürlükleri.
- 2- Hukuk normu karşısında eşitlik.
- 3- Adalet ve hukukun üstünlüğü ve devlet egemenliğinin "insan hak ve özgürlükleriyle sınırlandırılması".
- 4- Kuvvetler ayrılığı ve özellikle, "halka dayanan yargı bağımsızlığı".
- 5- Devlet fonksiyonlarının tamamının yargı denetimine tabi olması, "hukuk devleti".
- 6- Resmi ideolojisi olmayan "tarafsız ve bütün fonksiyonlarıyla açık devlet".
- 7- Bütün düşüncelerin siyasi alanda örgütlenebilmesine ve yarışmasına imkân veren "parlamentar demokrasi", devlet fonksiyonlarının siyasi denetimi.
- 8- Piyasa ekonomisi
- 9- Ademi merkezîyetçilik-yerel yönetimcilik.
- 10- Anayasal demokrasi.

Berzeg, demokrasinin olabilmesi için öncelikle, insan hak ve özgürlüklerinin güvenceye alınmasının gerektiğini, özgürlükleri ve temel hakları güvenceye alınmamış bir siyasi gücün tehdidi altında bulunan ülkelerde, halkın serbestçe siyasi alanda örgütlenmesi, düşüncesini serbestçe ifade etmesinin, dolayısıyla Abraham Lincoln'ün ifadesiyle, halkın halk için, halk tarafından yönetiminin gerçekleşmesinin mümkün olmadığını, Batı demokrasisinin, doğru ve tam adının liberal demokrasi olduğunu öne sürmektedir.

Klasik liberalizmin tercih ettiği siyasi modelin öncelikle hukuk devleti, sonra demokrasi olduğunu belirten Berzeg, demokrasinin bir yaşam biçimi

ve amaç olmayıp, insan hak ve özgürlüklerini gerçekleştirmek için bir araç olduğunu, herkesin dilediği gibi yaşam özgürlüğüne devletin karışmaması ve bu özgürlüğü korumasının esas olduğunu ifade etmektedir.

Berzeg'e göre klasik liberalizm; herkesin başkasına zarar vermedikçe özgür olduğu, herkesin eşit kişiliğe sahip olduğu, herkesin hakkını alabildiği, korkudan kurtulduğu, refaha ve mutluluğa ulaşabilmek için yeteneklerini özgürce kullanabildiği ve tüm bu özgürlüklerin barışçı bir ortamda sağlanabileceğini öngören "bir adalet teorisi" olduğunu öne sürmüştür.

Berzeg'e göre, demokrasinin temel unsurlarını geliştiren düşünce, başlı başına bir insan hak ve özgürlükleri doktrini olan klasik liberalizm olup, *liberalizmin yaşanmadığı, yerleşmediği, kökleşmediği yerlerde, gerçek anlamda demokrasi kurulamaz, yaşayamaz ve işleyemez.*

Kâzım Berzeg'e göre; "belirli bir toplum projesine" sahip olmayan ve buna karşı olan liberalizm, en ciddi "devlet projesine" sahiptir. Liberalizmin devlet projesinin en önemli özelliği de sivil toplum alanının devletin müdahalesinden korunmasıdır.

Berzeg, liberalizmin temel prensibinin topluma dolayısıyla bireylere müdahale etmemek, bu yönde siyasi gücü, devleti sınırlandırmak olduğu, liberalizmin toplumla, bireylerle uğraşmak yerine devleti sınırlandırmayı hedeflediğini belirterek, toplumla, bireylerle uğraşmayan, yalnızca devleti sınırlandırıp düzenlemeyi öngören sistemin de tabiatı itibarıyla saf bir siyasi doktrin olduğunu ifade etmektedir.

İfade Özgürlüğü

İfade özgürlüğünün halkın tamamını ilgilendiren, Türkiye'nin geleceğini belirleyen temel kavram olduğunu belirten Kâzım Berzeg, insan akıl ve düşüncesinin ifade edilmediği yerde gelişme ve kalkınma olamayacağını, zira gelişmenin temel dinamiğinin insan akıl ve düşüncesi olduğunu, insan hak ve özgürlüklerinin temelini ifade özgürlüğü olduğunu belirtmiştir.

Anayasa tartışmaları bağlamında ifade özgürlüğü açısından AİHM'nin 1976 tarihli Handyside Birleşik Krallık kararına da değinen Berzeg, ifade özgürlüğünün; "sadece lehte olduğu kabul edilen veya zararsız veya ilgilenmeye değer görülen haber ve düşünceler için değil, devletin veya nüfusun bir bölümünün aleyhinde olan, onlara çarpıcı gelen, onları rahatsız eden haber ve düşünceler için de uygulanır, bunlar olmaksızın demokratik bir toplum olmaz" içtihadı doğrultusunda "devlete karşı suçlar" olarak toplanabilecek hükümlerinin uygulanmasının, devlet organlarının manevi şahsiyetlerini

tahkir ve tezyifini cezalandıran hükümlerin, terörle mücadele mevzuatı ile 1951 tarihli Atatürk Aleyhine İşlenen Suçlara Dair Kanun'a kadar pek çok uygulamanın, ifade özgürlüğüne ağır tehditler oluşturduğunu öne sürerek, TBMM'nin ifade ve düşünce özgürlüğünün önünde engel teşkil eden mevzuatı kaldırması gerektiğini öne sürmüştür.

Ekonomik Özgürlükler

Liberal-negatif özgürlük kavramının, devletin insanların özgürlükler alanına karışmamasını öngördüğünü belirten Kâzım Berzeg, ekonominin de, bireysel özgürlükler alanının önemli bir unsuru olduğunu ifade etmektedir. Berzeg'e göre devlet, insanların dinine, düşünce ve ifadelerine, örgütlenmelerine vesaire karışamayacağı gibi, ekonomik faaliyetlerine de karışmamalıdır. Hayek'in "kendiliğinden doğan içtimai kuvvetler" formülünün karşılığı olan "kendiliğinden düzen" ilkesinin "toplumsal alan"ın tamamı için olduğu görüşünü esas alan Berzeg, liberalizmin öngördüğü ekonomide "devletin müdahale etmediği piyasanın kendiliğinden düzenini"ne tabi olmasını amaçlandığını, liberalizmin ekonomideki modelinin, kapitalizm değil, fakat, "akit serbestisi ve serbest rekabet esaslarına bağlı piyasa ekonomisi" olduğunu öne sürmüştür.

Liberalizmden bahsedildiğinde, büyük çoğunluğun aklına ilk önce, serbest ekonomi kavramı ve kapitalizm ile "bırakınız yapsınlar" ifadesinin geldiğini ifade eden Kâzım Berzeg, kapitalizmin, liberalizmden önce de var olduğunu belirterek kapitalizme ait "Bırakınız yapsınlar, bırakınız geçsinler" düşüncesinin Liberalizme mal edilmesinin Marksizm tarafından yerleştirilen yanlış bir algılama olduğunu, liberalizmin ekonomik bir teori değil, saf bir siyasal doktrin olduğunu öne sürmüştür.

Kâzım Berzeg, liberal özgürlüğün "hukukun üstünlüğü" ile özdeş olduğunu, diğer özgürlükler gibi, ekonomi ve piyasanın da, "Liberal hukuk düzeni"-nin kısıtlamalarına, şartlarına, bu kapsamda bağımsız yargının denetimine tabi olduğunu, "Liberal hukuk kodifikasyonları"nın ortak ilkelerine göre, ah-laka, hüsnüniyete, doğruluğa aykırı, hata, hile, ikrah gibi tesirlerle yapılmış, rekabeti bozan, tekelcilik yaratan, zayıf ezen sözleşmelerin batıl olduğunu belirterek; Liberalizmin öngördüğü ekonomik sistemde, "bırakınız yapsınlar"a yer olmadığını öne sürmüştür.

Liberalizmin öngördüğü piyasada öncelikle hukukun üstünlüğünün ve yargı denetiminin güvenceye kavuşturulmuş olmasının gerektiğini belirten Berzeg, Liberal devletin, piyasaya hiçbir sıfatla doğrudan katılmayacağı gibi, dolaylı yollardan da etkileyip yönlendirmeyeceğini, böylelikle serbest

rekabetin zedelenmeyeceğini, fakat yargı gücü ile mahkemelerin hukuki güvenceyi piyasaya en ileri ölçüde sağlamış olacağını öne sürmüştür.

Ekonominin, özgürlükler alanında ve devlet müdahalesinin dışında olması gerektiğini ifade eden Berzeg'e göre, "ekonomik liberalizm" ve "siyasi liberalizm" ayırımı gereksiz olup, liberalizm bir bütün olup, ekonomik ve siyasi veçhesiyle bütünlük arz edecek şekilde ya vardır veya yoktur.

Liberalizmin piyasasında her şeyden önce tam rekabet şartlarının mevcut olması gerektiğini bunun için de bütün engellerin ortadan kaldırılmış olması gerektiğini belirten Berzeg, piyasada tam rekabetin olabilmesi için, dili, dini, rengi, ırkı, ekonomik veya sosyal konumu ne olursa olsun, piyasaya satıcı veya alıcı olarak, dileyen herkesin katılablmesinin gerektiğini vurgulamıştır.

Kâzım Berzeg, piyasaya herkesin katılablmesi için evvela, tam bir mal ve can güvenliğinin sağlanması gerektiğini, sonra da ahde vefa ilkesinin eksiksiz şekilde işlerliğe kavuşturulmuş olması gerektiğini ifade etmiştir. Daha sonrasında ise dünyanın her yerinde, bütün insanların ortaklaşa kabul ettikleri doğruluk ve dürüstlük ilkelerinin piyasada güven altına alınması gerektiğini, nihayetinde ise piyasada aldatma, korkutma ve zorda kalmadan yararlanmak suretiyle haksızlık gibi iradeyi karıştıran hallerin ve ahlaka aykırı her türlü davranışın yaptırıma tabi tutulması ve önlenmesi gerektiğini öne sürmüştür.

Liberalizmin piyasası Berzeg'e göre; kuralların, hakkaniyetin, adaletin, hukukun ve bu şartlarla tam rekabetin egemen olduğu bir ekonomik sistemin parçasıdır.

Ekonomik özgürlüğün, son iki yüzyılın en çetin tartışma alanı olduğunu belirten Berzeg, klasik liberalizm taraflarına göre, ekonomiye hakim olan devletin, insanın tüm yaşamını denetim altına alarak tüm özgürlükleri yok edeceğini öne sürmüştür.

Berzeg, devletçi bir ekonomik yapıda, insanların hak ve özgürlüklerini kullanmalarının mümkün olmadığını, insanlara ekmeğini veren, çalışma ve geçim şartlarına hükmeden siyasi gücün özgürlükçü demokrasi için tehdit oluşturduğunu, bu sebeple demokrasinin özel teşebbüse muhtaç olduğunu belirtmiştir.

Kâzım Berzeg'in üzerinde en çok durduğu ve hukuki olarak mücadelesini sürdürdüğü ekonomik özgürlüğün bir parçası olan mülkiyet hakkı, insan hak ve özgürlüklerinin esaslı bir unsurudur. Tarım yapılan arazi mülkiyetinin parçalanmasını, modern tarımsal işletmelerinin kurulmasını engelleyen en

önemli hususlardan biri olduğunu belirten Berzeg, tarımsal arazilerin birleştirilmesine ayrıca önem vermiştir.

Kâzım Berzeg, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nde devletin mülkiyet hakkına yönelik hukuka aykırı müdahalelerine karşı açtığı hak ihlali davaları sonucu aldığı "kabul edilirlilik kararlarını", "insanı insan yerine koymayan" ve tek asli hak sahibi olarak devleti gören, bu sebeple de Türk insanını dünyanın otorite karşısında en ezik, en çaresiz insanı haline getiren zihniyetin, mülkiyet hakkı alanında da teşhir edilmesine imkân veren bir kazanım olarak görmüştür.

Din ve İnanç Özgürlüğü

Kâzım Berzeg, liberal düşüncenin insanın iç özgürlük alanına giren inanç özgürlüğüne karışmadığını belirterek, inanmamak kadar ateizmi de kapsayacak şekilde, inanç, din ve ibadet özgürlüğünün insan hak ve özgürlüklerinin temel unsurlarından olduğunu kabul etmiştir.

Klasik liberalizmin öngördüğü devletin, insanların hak ve özgürlük alanı ile toplumsal norm ve değerlerle birlikte din kurallarını da kapsayan kendiliğinden düzenine karışmadığını belirten Berzeg, bu durumun liberalizmin genel özgürlükçülük ilkesinin bir gereği olduğunu ve liberal devlete; herhangi bir dinle sorun veya uzlaşmazlık yaratmayacak yeterli bir temel sağladığını öne sürmüştür.

Berzeg, Thomas Paine'in düşüncesi doğrultusunda, Amerikan Anayasasının "din özgürlüğünü" düzenleyen 1791 tarihli "Ek: I" maddesine konulan ve halen yürürlükte olan: "Parlamento, dinin herhangi bir surette resmileştirilmesini öngören veya herhangi bir dini ibadetin serbestçe yapılabilmesini kısıtlayan kanun yapamaz". Hükmünün negatif-liberal özgürlük düşüncesinin açık bir örneği olduğunu ve bu hükümlerle, devletin dinî alanda herhangi bir amaçla "kanun yapmasının da yasaklanmak suretiyle bir taraftan "mutlak özgürlük", öte taraftan "devletin dine, dinin devlete karışmaması" esasını kesin kurala bağladığını belirtmiştir.

Günümüz Türkiye'sindeki "laiklik" tartışmasının aslında, Paine'in başlattığı ve Fransız ihtilalinin jakoben düşüncesiyle, Anglo-Amerikan özgürlük düşüncesi arasındaki köklü karşıtlığı ortaya koyan tartışmanın devamı olduğunu belirten Berzeg, Türkiye'de, Fransız İnsan Hakları Beyanname'sinin 10. maddesinde ifade edilmiş bulunan ve Amerikan Anayasası'nın mantığına kökten aykırı olan "jakoben laiklik" düşüncesinin hakim olduğunu, dini devletin denetimi altına almayı öngören Fransız-Türk sisteminin klasik liberalizmin negatif

özgürlük esasıyla bağdaşamayacağını, Jakoben laiklik anlayışının, klasik liberalizmin, din ve ibadet özgürlüğü esasına aykırı olduğunu öne sürmüştür.

Kâzım Berzeg, din özgürlüğünde ülkemizde Fransız anlayışının uygulandığını, bu anlayışta dinin devletin gözetim ve denetimi altında olduğunu, oysa ABD uygulamasında devletin din alanına herhangi bir mülahaza ile karışmasının yasaklandığını, bunun din ve devlet ayrılığının esası olduğunu belirterek ABD uygulamasının esas alınmasını önermektedir.

Berzeg yapılmasını önerdiği anayasada, devletin dine, dinin de devlete karışmamasını temin etmek üzere; inanma, inanmama, din ve ibadet özgürlüğünün güvenceye alınması gerektiğini belirterek bunun için anlamı belirsiz, sürekli çatışmaya yol açan laiklik kelimesinin kullanılmamasını, mutlaka yabancı bir kelime kullanılacaksa sekülerizm kelimesinin kullanılmasını önermektedir.

Kâzım Berzeg'in Hukuk Hakkındaki Görüşleri

Tüm liberaller gibi Kâzım Berzeg'e göre de, toplumsal sözleşme uyarınca kurulmuş bulunan devletin kuruluş amacı ve başlıca görevi, insan hak ve özgürlüklerini güvenceye almak olup, böyle bir devlet her şeyden önce "hukuk devleti" olmak zorundadır. Berzeg'in görüşlerinin esası olan liberal özgürlük de "hukuka bağlı bir özgürlük" olup, liberalizmin bireyciliği, insanların toplumsal sözleşmeyle oluşturdukları toplum ve devlet düzeni içinde, insan hak ve özgürlüklerinin hukukun güvencesi altına alınmasını öngören, "demokratik hukuk devleti" ilkeleriyle de somutlaşmış toplumu esas alan bir bireycilik olarak topluma karşı bir nitelik taşımamaktadır.

Berzeg'e göre; hukuk önünde herkesin eşitliği düşüncesi, klasik liberalizmin bir ürünüdür. Kâzım Berzeg, insanların hukuk normu karşısında eşitlik esası çerçevesinde "özgür" olmasından yanadır. İnsanı, tabii, vazgeçilemez, sınırlandırılmaz temel hak sahibi olarak görür ve hak sahibi olma imtiyazının ancak insana ait olduğunu kabul eder.

Berzeg, başta iktidar sahipleri olmak üzere, herkesin, eşitlik kuralları uyarınca hukuka tabi olması gerektiğini belirtmekte ve Locke'un, "hukuk yoksa özgürlük de yoktur" ve Hayek'in "liberal özgürlük, kanun hakimiyeti ile eş anlamlıdır" görüşlerini esas almaktadır.

Kâzım Berzeg, liberalizmin felsefi temelinde "doğal-tabii hukuk"un yer aldığını, tabii hukuka göre de; bütün insanların coğrafi alanı, ülkesi, gelişmişlik düzeyi, rengi, dili, dini, ekonomik, sosyal veya siyasi durumu, etnik bağı

ne olursa olsun eşit doğmuş olarak hukuk normu karşısında eşit olduklarını, çağdaş uygarlığın hukuk ve yargı uygarlığı olduğunu ifade etmiştir.

Anayasa

Kâzım Berzeg'in hukuka ilişkin görüşlerinde "anayasa" kavramı özel bir yer tutmakta olup, ona göre anayasalar, öncelikle bireyin temel haklarını devletten gelebilecek ihlâllere karşı korumak ve bunların lââyık olduğu biçimde gerçekleşmesi için gereken koşulları hazırlamak amacıyla ortaya çıkmış hukuki metinlerdir.

Gerek 1961 gerekse 1982 metinleri, evvela, "Türkiye halkı"nı temsil etmeyen darbeciler tarafından yapıldığı için, hukukçuların tabiriyle "organik bakımdan" anayasa değildirler. 1961 metni, halkın seçimle oluşturduğu iktidara ve rızasına karşı vesayet organları oluşturduğu, darbe tehdidini meşrulaştırdığı, 1982 metni de, vesayeti takviyeye ek olarak, insan hak ve özgürlüklerine karşı, devleti güçlendirme ideolojisiyle yazıldığı için, yine hukukçuların tabiriyle "maddi bakımdan" meşru anayasa sayılamazlar.

Kâzım Berzeg özellikle ABD Anayasasını, "Klasik Liberalizmin Somut Örneği: Amerikan Anayasası, Başkanlık Sistemi ve Türkiye İçin Yeni Anayasa" adlı makalesinde etraflıca analiz etmiş ve bu anayasanın temel felsefesini belirlemeye çalışmıştır. Ona göre ABD'deki devlet anlayışı, devletin insanlar tarafından gerçekleştirilen ve insan hak ve özgürlüklerini, adaleti, güveni, insanların daha mutlu yaşamasını sağlamak için kurulmuş bir "hizmet teşkilatlanması" olup, manevi, ilahi, metafizik bir sebebi ve varlığı yoktur. Devletin meşruiyeti de kuruluş sebeplerine uymasıyla sınırlıdır.

Kâzım Berzeg Türkiye'de de bu esasların güvenceye alınması kaydıyla, yeni bir anayasa yapılması gerektiğini vurgulamış, başkanlık sistemi veya parlamenter sistemi ikinci derece tercihler olarak görmüştür. Berzeg için önemli olan sistemin başkanlık sistemi yahut parlamenter sistem olması değil, insan hak ve özgürlüklerini esas alması ve toplumu değil, devleti sınırlamasıdır.

Kâzım Berzeg bununla birlikte başkanlık sistemi benimsendiği takdirde, Amerikan modelinin bütünüyle ele alınması gerektiğini vurgulamıştır. Bir sistemin alınmasının sadece hukuksal düzenlemelerin ithal edilmesiyle mümkün olmadığını bilincinde olan Berzeg, başkanlık sisteminin, öncelikle, yasa ve yargıda anayasal düzenlemelerin ötesinde yeni ve temelli bir "zihniyet reformu"nu gerekli kıldığına işaret etmiştir. Berzeg başkanlık sistemi tercih edildiği takdirde diktatörlüğe dönüşmemesi için, Türkiye'nin aşırı merkezizetçi-hiyerarşik bürokratik yapısının kökten değiştirilmesini ve Türkiye çapında,

bütün kamu hizmetleri yönetici kadrolarının, valilerin, emniyet müdürlerinin, bütün idari birimler yöneticilerinin halk tarafından belirli süreler için seçilmesini önermiştir. Böylelikle asli reformun kültürel olduğunun bilincinde olan Berzeg, köklü bir zihniyet ve yapılanma reformu olmaksızın geçilecek başkanlık sisteminin, Güney Amerika'da olduğu gibi kötü sonuçlar vermesi olasılığını da göz ardı etmemiştir.

Türkiye'de parlamenter sistem tercih edildiğinde de, 1982 Anayasasının darbe mahsulü olmasını da esas alarak "maddi anlamda anayasa" sayılmaması gerektiğini ve bu anayasa yok sayılarak, tümüyle yeniden, yeni bir zihniyetle anayasa yapılması gerektiğini belirtmiştir.

Berzeg, Anayasa Mahkemesi'ni zorunlu görmemekle beraber, varlığının işlevsel kılınması halinde faydalı olabileceğini belirtmiştir. Ona göre AYM yalnızca insan hak ve özgürlüklerinin güvence altına alınması için gerekli olup, görevi devleti, Cumhuriyet'i korumak değildir. Berzeg, AYM'de görev yapacak hakimlerin de ya toplum ya da parlamento tarafından seçilmesi gerektiğini belirtmiştir.

Türkiye'nin "temelli ve köklü bir siyasi- devlet reformuna" ihtiyacı olduğuna vurgu yapan Berzeg, ülkenin hakim siyasi zihniyeti ile devlet anlayışı değişmedikçe, yapılacak arızı, mevzii düzenlemelerin herhangi bir olumlu sonuç vermeyeceğini haklı olarak dile getirmiştir.

Amerikan eyalet mahkeme hakimlerinin yaklaşık %90'ının milletvekilleri gibi belirli süreler için geleneksel olarak avukatlık tecrübesi olanlar arasından, halk tarafından seçildiğini, savcılarının durumunun da aynı olduğunu belirten Berzeg, Anglo-Amerikan sisteminde jürinin esas olduğunu, bazı eyaletlerde "hakim izleme komisyonları"nın kurulduğunu, bu komisyonların halk adına hakimleri izlediğini, eyalet hakimleri için de parlamenter denetim (Impeachment) usulünün olduğunu belirtmiş ve Amerikan yargısının halkla organik ilişkisi bulunduğunu, yargı bağımsızlığı esas olmakla birlikte yargının asıl gücünü ve bağımsızlığını, organik olarak bağlı olduğu halktan aldığını ifade etmiştir.

ABD'de Yüksek Mahkeme dahil, bütün federal mahkeme hakimlerinin çok ciddi parlamento denetiminden sonra başkan tarafından atandığını, hepsinin impeachment yöntemiyle, parlamento denetimine tabi olduğunu belirten Berzeg, mutlak sorumsuzlukla özdeşleştirilen "yargı bağımsızlığı" tartışmasının yapıldığı Türkiye'de, Amerikan yargısının da dikkate alınması gerektiğini öne sürmüştür.

Kâzım Berzeg, sivil toplum tarafından yapılmasını istediği yeni anayasanın ruhunu ifade edecek başlangıcını da aşağıdaki şekilde kaleme almıştır:

“Bizler,

Yeryüzünde en yüce değer insan olduğuna,

Devletlerin insanlar tarafından, bütün dünyada özgürlük, eşitlik, adalet, dostluk ve barışı sağlamak amacıyla kurulduğuna, hak, yetki ve egemenliklerinin bu amaçla sınırlı olduğuna,

İnsanların doğal hukuktan kaynaklanan hak ve özgürlüklerini çiğneyen, demokratik ilkelere sapan devletlerin meşruiyetlerini yitireceğine ve meşruiyetlerini yitiren devletlere karşı insanların direnme ve kurmuş oldukları o devleti feshedip yeni devlet kurma haklarının doğacağına inanan, Türkiye Cumhuriyeti Devleti vatandaşları,

Otoriter, totaliter, militarist ve ayrımcı devlet politikalarına karşı olduğumuzu belirterek, demokratik hukuk devleti ilkelerine bağlılığımızı yineleyerek,

Irki, rengi, dili, dini, cinsiyeti, etnik ve kültürel bağı, ekonomik, sosyal veya resmi konumu ne olursa olsun bütün insanların eşit onur ve saygınlığa sahip olduklarını, insanların bağlı oldukları toplumsal değerlerinde saygınlığa layık olduğunu vurgulayarak,

Devleti oluşturan bütün işlevlerin, idarenin bütün işler ve eylemlerinin mutlak açıklığı ve en etkin biçimde denetlenebilmelerini sağlamak,

Hukukun üstünlüğünü, adaleti gerçekleştirecek, insan hak ve özgürlüklerinin mutlak dokunulmazlığını ve güvenliğini sağlayacak yeni bir siyasi düzeni kurmak,

Devleti, vatandaşlarının ve gelecek nesillerin mutluluğuna hizmet etmek, tüm insanlığın ortak hedefleriyle uyumlu politikalara yöneltmek, bütün insanlara saygıyı esas almak üzere yeniden yapılandırmakta olan bu anayasayı, insanlığın hizmetine sunmaktayız.”

Parlamentonun yalnızca “kanun yapma makinası” olarak görülmemesi gerektiğini belirten Berzeg, demokratik parlamentonun daha önemli ve öncelikli görevinin denetim olduğunu, Türkiye için yapılacak yeni anayasada, Amerikan parlamentosunun yürütme ve yargı üzerindeki yetkileri de dikkate alınmak suretiyle seçilecek sistem ne olursa olsun, “zihniyet değişikliği” ile paralel şekilde, parlamentoya üst düzey bürokrasiyi doğrudan denetleme olanağı verilmesi gerektiğini, yargının durumunun da bu çerçevede düşünülmesinin gerektiğini, anayasaya katı parti disiplini önleyecek hükümler konulması gerektiğini öne sürmüştür. Ona göre herkes, öncelikle ve en üst düzeyde parlamentoya saygılı olmalı, parlamentodan çekinmeli ve nihai sözün parlamentoda olduğunu, Amerikan devletinin de bürokrasi ile özdeşleştirilemeyeceğini, asıl gücün parlamentoda olduğunu öne sürmüştür.

Hukuk Devleti

Kâzım Berzeg'e göre hukuk devleti, “Devlete karşı, insan hak ve özgürlüklerinin korunmasının yargı denetimi ve güvencesi altına alınması”dır. Bununla beraber hukuk normlarımız Batı menşeli olmasına rağmen işleyişin kaynak

ülkelerdekinden farklı olmasına zihniyetin farklı olmasına bağlayan Berzeg Ülkemizdeki uygulamadan yola çıkarak, zihniyet'in, teşkilattan daha önemli olduğunu ifade etmiştir.

Devletin hukuki bir vakia olduğunu belirten Berzeg, demokratikleşmeyle, laiklikle sosyallikle v.b şekilde ulaşılmak istenilen hedeflerin, ancak çağdaş hukukun ilkelerini benimseyen hukuk devletinde (hukukun üstünlüğünün sağlanabilmesi nispetinde) gerçekleşeceğini belirtmiştir.

Demokratik teoride yargının "millet- halk" adına ve halkın adalet duygusunu da dikkate alarak karar verdiğini, yargının da, devletin değil, halkın organı olduğunu, hakimlerin "devlet memuru" olamayacağını buna rağmen Türkiye'de yargının bir devlet kuruluşu" ve bürokrasinin unsuru gibi algılandığını, yargı bağımsızlığının "halkın adalet duygusuna" karşı değil, devleti oluşturan diğer iki organa, yürütme ve yasamaya karşı olduğunu, yargının da gücünü halktan aldığını, halktan güç almayan yargının bağımsız olamayacağını, oysa Türk düşünce geleneğinde, yargının halka dayanmasının halktan güç almasının söz konusu olmadığını ifade eden Berzeg, Türkiye'de evvela, yargının bu zihniyet yüzünden bağımsız ve güçlü olamadığını, bağımsız ve güçlü olmayan yargı ile "hukuk devleti" ve "hukukun üstünlüğü"nü olamayacağını belirtmiştir.

Adalet ve hukukun üstünlüğü kavramlarına çok önem veren Berzeg, adaletin liberalizmin çok önemli bir ilkesi olduğunu, fakat bunun için yargı bağımsızlığının da çok önemli olduğunu, bağımsızlığın keyfilik ve sorumsuzluk olarak algılanmaması gerektiğini, liberal bir siyasi düzenin ancak çok üstün nitelikli, yüksek sorumluluk duygusuna sahip, görevini tam ve zamanında yapan yargı organlarıyla sağlanabileceğini, bunların olmadığı yerde liberalizmden de bahsedilemeyeceğini ifade etmiştir.

Kâzım Berzeg, 1961'de, Anayasa Mahkemesi'nin Yassıada'da görev yapan hakimler ile onlarla aynı siyasi görüşte olanlardan oluşturulduğunu, Danıştay'ın yeniden yapılandırılmasında da siyasi eğilimlerin hakim olduğunu belirterek kadrolaşmanın günümüze kadar sürmesi nedeniyle Türkiye'de hukuk devletinin de, hukukun üstünlüğünün de olmadığını cesur bir şekilde dile getirmiştir.

Oluşturulacak yeni anayasada, öncelikle yargıyı, bağımsızlığını ve gücünü halktan alan, halka dayanan, yargıyı da halkın organı sayan, hakimleri "devlet memuru" olarak görmeyen, kararlarında, "hukukun ilkeleri" yanında "halkın adalet duygusunu" da dikkate alan bir zihniyeti hakim kılacak şekilde, tercihe göre "tek yargı" veya "üçlü yargı sistemi" içinde, kökten ve yeniden

yapılandırmak gerektiğini belirten Berzeg, “bağımsız ve güçlü yargı” ile hukuk devleti ilkesinin de öncelikli gereğinin bunlar olduğunu ifade etmiş ve yargı için aşağıdaki reformları önermiştir:

- a) Mahkemelerde “halk jürisi”nin kurulması,
- b) Amerika’daki çoğunluk uygulaması gibi, hakim ve savcılarının da, belirli süre için halk tarafından seçilmesi veya,
- c) Halkı temsil eden Amerikan parlamentosundaki hakimleri de içine alan “impeachment” denetimine benzer bir denetim sisteminin parlamentoda kurulması veya,
- d) Her kademedeki hakimleri, halk adına denetleyecek, üyeleri belirli vasıftaki vatandaşlar arasından halk tarafından seçilen, yargı sistemi dışındaki bir denetim sisteminin kurulması seçeneklerinin tartışılarak birinin benimsenmesi gerekmektedir.

Adalet ve Yargu Sorunları

Berzeg’e göre yargı bağımsızlığı konusunda çözülmesi gereken ilk sorun, yargının mevcut zihniyeti ve örgütlenme yapısıdır. Yargının bürokrasinin bir unsuru olmaktan çıkartılması gerekmektedir ve böylelikle yargının halka dayanarak ve halktan güç alır hale getirilmesi mümkün olacaktır.

Kâzım Berzeg’e göre, “Anayasal Devlet” modelinin yerleştiği son iki yüzyıllık dönemde, modern, çağdaş devletin temel vasfı, hukuk devleti olmasıdır. Esasen devlet de hukuki bir olgudur. Hukuk devleti, modern devletin meşruiyet şartıdır. Çağdaş hukukun ilkelerini benimseyen hukuk devletinde, demokratikleşmeyle, laiklikle, sosyallikle v.s. ulaşılmak istenen hedefler de, hukukun üstünlüğünün sağlanabilmesi nispetinde gerçekleşir

John Locke’un ifadesiyle “devlet insan hak ve özgürlüklerini güvenceye almak için kurulur, bu amaçtan saparsa meşruiyetini yitirir”. Berzeg’e göre bu formül doğrultusunda devlet hem yargı denetimine tabi olacak, hem de insanların diğerlerinininkiyle sınırlı olan hak ve özgürlüklerini, saldırı ve ihlallerden koruyacak olup, bu formül aynı zamanda hukuk devletinin de formülüdür ve “hukuku olmayan devlet, devlet gibi teşkilatlanmış eşkiyadır.”

Hukuk devleti düşüncesinin çok geniş idrakli, yetenekli, çok iyi yetişmiş hukuk tatbikatçılarının, hakim ve avukat olduğu ülkelerde gerçekleştirileceğini öne süren Berzeg’e göre, hukuk uygulamasının temeli hakimlik değil, avukatlıktır.

Kâzım Berzeg, Türkiye’de yargının, içtihat oluşturmamak, ilişkilerde belirlilik sağlamamak suretiyle, kendi iş yükünü, ihtilafları arttırdığını belirterek,

her konuda birbirine aykırı Yüksek Mahkeme kararları bulmanın mümkün olduğunu, bu durumun bireyleri “hukukun ne olduğu” hususunda tereddütte düşürerek dava açmaya teşvik ettiğini, ayrıca yargının kararlarıyla kötü niyetlileri borçlarının ifasından kaçınmaya da yönelttiğini, bu durumun da davaları artırdığını, örnek olarak faizle karşılanmayan zararların tazminine dair yasal hükmün gereği gibi uygulanmadığını, yüksek enflasyon yüzünden, kanuni faizin gecikme zararını karşılamadığını, bunun temelinde “devleti himaye ideolojisi”nin yattığını, ancak yargının sadece adaleti gerçekleştirerek devleti koruyabileceğini ifade etmiştir.

Avrupa’dan alınan usul kanunlarının uygulanmadığını, davaları, ihtilafları artıran bu hususların Türkiye’de, ciddi bir “yargı denetimi” sorununun olduğunu gösterdiğini belirten Berzeg, Türkiye’de, hâkim ve savcı sayısının az olup, yargıya düşük tahsisat verildiğini, oysa yargının çok önemli olduğunu, hâkim ve savcı sayısının mutlak artırılarak Avrupa’da da mesleki bilgi ve görgü edinmelerinin ciddi bir programa bağlanması gerektiğini, Batı mahkemelerini en az bir yıl süreyle takip etmemiş kimselerin hakimliğe başlatılması gerektiğini öne sürmüştür.

Türkiye’nin çağdaşlık iddialarının Avrupa’dan aktarılan kanunlara dayandırıldığını, buna rağmen bu kanunların kaynak ülkelerle hiçbir ilişki kuramayan tatbikatçıların eline verildiğini belirten Berzeg, bu yüzden de, kanunların kaynak ülkelerdekinden çok farklı uygulandığını, bu yüzden Türkiye’de hukuk devleti ilkesinin uygulanmadığını belirtmiş, Anayasanın 90. Maddesinde yer alan ve onaylanmış milletlerarası antlaşmaların öncelikle tatbikini emreden hükme rağmen AİHS ve uluslar arası anlaşmaların, yargı tarafından doğrudan uygulanmadığını, aynı şekilde AİHM içtihatlarının da nazara alınmadığını, sorunun, yargıya hakim olan düşünce geleneğinden doğduğunu ifade etmiştir.

Kâzım Berzeg, Türkiye’de, yargılama fonksiyonunun, icranın herhangi bir işlevi olarak algılandığını, hakimin herhangi bir devlet memuru olarak görüldüğünü, hakimlerin de bu konumu benimsediği sürece Türkiye’de hukuk devleti ilkesinin sahipsiz kalacağını öne sürmüştür.

Gerek 1961, gerekse 1982 anayasalarında, Türkiye Cumhuriyeti’nin temel vasfının, yazılı anayasacılık geleneğine uygun şekilde “Hukuk Devleti” olarak belirtildiğini, bu ibarenin yeterli olmadığını belirten Berzeg, öncelikle Türkiye’de hukuk profesyonellerinin, hakim ve avukatların ifa ettikleri görevin, yasa ve yürütme mensuplarından çok daha farklı ve önemli olduğunu idrak etmek ve kendilerini, psikolojileriyle, bilgileriyle, görgüleriyle, yeniden donatmak zorunda olduklarını öne sürmüştür. Bu bağlamda Türk hakim ve avukatlarının Milletlerarası Hukukçular Komisyonunda da kabul görece şekilde

kendilerini yenilemelerinin gerektiğini, aksi halde, Türkiye'nin hiçbir zaman hukuk devleti ilkelerini gerçekleştiremeyeceğini ve çağdaşlaşamayacağını öne sürmüştür. Berzeg, bir Batı dilini iyi bilmeyen, Türkiye dışına adım atmamış kadrolarla hukuk devleti ve demokrasinin olamayacağını, çağdaş uygarlığın öncelikle hukuk ve yargı uygarlığı olduğunu, liberal demokrasinin de her şeyden önce "hukuk devleti" olduğunu öne sürmüştür.

Sonuç

Sonuç olarak Kâzım Berzeg, tam anlamıyla klasik liberal düşünceye sahip, demokrat bir hukuk insanı olarak, bu görüşünü tüm yaşamı boyunca hem savunmuş, hem de tatbik etmiştir. Toplumun değil, devletin hukukla sınırlandırılması gerektiği üzerinde özellikle duran Berzeg, Liberal Düşünce Topluluğu'nun kurucularından olmak suretiyle Türkiye'de insan hak ve özgürlüklerinin hiçbir ayırım yapmadan yerleşebilmesi için çağdaş demokratik ve özgür toplumların siyasal ve hukuki yapılarının zihniyet değişikliği olarak tanımladığı kültürel formasyonla birlikte alınması gerektiğini, yılmadan sistematik bir biçimde savunmuştur.

Kaynakça

- Kâzım Berzeg, "Beethoven, Çağdaşlık, Laiklik, İslamcılık, Osmanlıcılık Hakkında", *Liberal Düşünce*, Sayı 6, Bahar 1997, ss.89-93.
- Kâzım Berzeg, "Hukuk Sistemimiz Mülkiyet Hakkına Ne Kadar Saygılı?", *Liberal Düşünce*, Sayı 12, Güz 1998, ss.54-63.
- Kâzım Berzeg, "Neden Liberalizm?", *Liberal Düşünce*, Sayı 1, Kış 1996, ss.15-27.
- Kâzım Berzeg, "Siyaset Pratiğindeki Somut Liberalizm", *Liberal Düşünce*, Sayı 2, Bahar 1996, ss.152-156.
- Kâzım Berzeg, "Liberalizmin İki Determinist Tezahürü: Küreselleşme ve Yerelleşme", *Liberal Düşünce*, Sayı 4, Güz 1996, ss.90-99.
- Kâzım Berzeg, "Liberal Düşünce ve Topluluğu", *Liberal Düşünce*, Yıl 17, Sayı 68, Güz 2012, ss.51-68.
- Kâzım Berzeg, "Olmayan Anayasayı Yapmak Çok Zor Değil", *Liberal Düşünce*, Yıl 17, Sayı 66, Bahar 2012, ss. 131-142.
- Kâzım Berzeg, "Tanısamadığım Dost, Mehmet Mermerci", *Liberal Düşünce*, Sayı 5, Kış 1997, ss.24-29.
- Kâzım Berzeg, "Sevr'in Yaraticısı Batılılar Değil, "İttihat ve Terakki Cuntası"dır", *Liberal Düşünce*, Sayı 21, Kış 2001, ss.129-133.
- Kâzım Berzeg, "Türkiye'nin Çağdaşlaşması, Demokratikleşmesi, AB Yolu Yargı'nın Sorumluluğuna Havale Edildi", *Liberal Düşünce*, Sayı 25-26, Kış-Bahar 2002, ss. 67-78.
- Kâzım Berzeg Arşivi, hurfikirler.com sayfası <http://www.hurfikirler.com/category/kazim-berzeg-arsivi/>